

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію

Шпить Оксани Богданівни

«Грамматика і семантика займенника в українській мові XVI – XVII століть»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова

Дослідження історії становлення займенника як частини мови є перспективним завданням українського мовознавства. Оскільки в сучасній граматичній традиції статус слів цієї частини мови неоднозначний, а семантичні, морфологічні та синтаксичні особливості займенника аналізують переважно в синхронії, то рецензована робота становить вагомий і невід’ємний вклад у поглиблення теоретичних засад поділу слів на частини мови.

Закономірно, що дисертація написана саме на базі Інституту українознавства імені І. Крип’якевича НАН України. Адже відділ української мови має славу традицію лінгвістичних студій не тільки в діяхронно-синхронному, а й у просторовому плані. Саме в такому методологічному річизці виконана й рецензована робота.

Опершись на досвід і здобутки багатьох учених у галузі сучасної та історичної морфології, діалектології, дериватології, семасіології, етимології, синтаксису, опрацювавши історичні словники і пам’ятки української мови, Оксана Шпить запропонувала власне оригінальне дослідження семантико-граматичних особливостей займенника в українській мові XVI – XVII століть.

Наукова новизна й актуальність дисертації очевидні та незаперечні. Займенник у часовому зрізі XVI – XVII ст. не був предметом окремого аналізу ні в семантичному, ні в граматичному плані.

Сформований	реєстрація
ЛНУ імені Івана Франка	
Вхідний №	1087
17	21 20/6 р.

займенникових словоформ XVI – XVII ст., систематизований ілюстративний матеріал та семантико-граматична характеристика кожної словоформи в контексті дали дослідниці всі підстави успішно реалізувати поставлену загальну мету, використавши відповідні методи, підходи і принципи при збиранні, класифікації й аналізі матеріалу.

Дуже вдалим і плідним видається загальний підхід автора до опису займенникової системи XVI – XVII ст., яку в роботі

- зіставлено із займенниковою системою попередніх століть (актова мова);
- описано з проекцією на стан сучасної української літературної мови та діалектів.

Саме такий погляд на конкретні словоформи в контексті дав авторові змогу узагальнено простежити еволюцію в займенниковій системі, засвідчити появу, збереження або втрату займенників, їхніх словоформ чи навіть цілих розрядів, а також виявити зміни в семантичній структурі цих слів.

Теоретичне значення роботи полягає ще й у тому, що на матеріалі особових і присвійних займенників Оксана Шпоть розробила схему опису семантико-граматичних ознак усього займенника в часі та просторі. Саме таке дослідження займенникової системи в цілому є дуже перспективним, тому, вважаю, мало би стати наступною метою молодого науковця. Адже визнання чи невизнання займенника як частини мови в сучасній українській мові обов'язково повинно базуватися і на системному узагальненому вивченні семантико-граматичних ознак усіх розрядів і словоформ цієї частини мови в діяхронії.

Багата авторська картотека словоформ у контексті (серед ілюстрацій є і сталі сполуки) має **практичну цінність** як матеріал для укладання граматичних довідників або навіть словника мови XVI – XVII ст. тезаурусного типу.

У **першому розділі** роботи дисертантка узагальнює стан вивчення займенника в українському мовознавстві. Особливо цінними є систематизовані

відомості про українські граматичні студії кінця XVI – першої половини XX ст., зокрема про становлення термінологічної бази, пов'язаної із займенником. Привертає увагу також ґрунтовна обізнаність Оксани Шпить із займенником як об'єктом не тільки історії української мови, а й діалектології (п. 1.3 і 1.4). Щоправда, у роботі не зовсім чітко розмежовано поняття *історичний розвиток займенника і розвиток лінгвістичних учень та становлення термінології*, пов'язаної із займенником. Наприклад, у п. **1.3. Займенник як об'єкт вивчення в діяхронії** висвітлено еволюцію займенникових форм, займенникових морфем, його морфологічних особливостей за С. Самійленком, Л. Гумецькою, С. Бевзенком, І. Матвіясом, І. Керницьким, а також показано функціонування термінів на позначення займенника та його розрядів за працею Д. Якимович-Чапран “Лексика на позначення наукових понять з мовознавства в пам'ятках української мови XVI – XVII ст.”. Тож що досліджувала Дарія Якимович-Чапран? Займенник у діяхронії чи термінологію в діяхронії?

Детальний виклад поглядів на займенник від граматики “Адельфотес” до середини XX ст. у роботі дійсно виправданий. Але чи варто було настільки докладно реферувати дефініції займенника із праць II половини XX – початку XXI ст., якщо думки мовознавців багато в чому збігаються, а тому перший розділ вийшов переобтяжений повторами загальних визначень (с. 37, 38 – 44). Виклад розуміння займенника в сучасній українській граматичній традиції варто було б підсумувати, узагальнити, згрупувавши спільні та відмінні погляди мовознавців, наприклад, щодо визнання – невизнання цієї частини мови, щодо її граматичних ознак (змінності – незмінності), щодо особливостей граматичних категорій і граматичних значень займенників різних розрядів [с. 47].

Дуже вдало посилюють інформативність п. 1.5.2 таблиці 1.1 – 1.6, уведені в структуру розділу. Найважливішою частиною першого розділу є якраз інформація про займенниковий інвентар різних розрядів відповідних часових зрізів, довідка про запозичення, шляхи запозичення, частотність. Завдяки

таблицям читачеві зручно порівняти хронологічні площини XIV – XV ст. і XVI – XVII ст.

Другий і третій розділи дисертації присвячені особовим і присвійним займенникам в українській мові XVI – XVII століть. Авторка розкриває семантичні різновиди частиномовного значення вказівності залежно від розряду й особи займенника, подає етимологічну довідку і фіксації займенникових форм в історичних словниках. Детально проаналізовано й контекстуальну семантику займенників у різних стилях і жанрах. Усі міркування переконливо підтверджено багатим ілюстративним матеріалом. Оксана Шпить дуже тонко відчуває і майстерно тлумачить усі семантичні відтінки, простежує типове контекстуальне семантичне наповнення кожного займенника залежно від стилю і жанру пам'ятки. Функційно-семантичний аналіз займенника в мові пам'яток XVI – XVII ст. є найсильнішою гранню рецензованої роботи, хоча тлумачити такі тексти завжди складно.

Дуже цікавим і перспективним прийомом роботи є проектування аналізу матеріалу XVI – XVII ст. на займенникову систему сучасної української літературної мови та діалектів. Органічно і вдало в аналітичних розділах роботи поєднано різнопланові коментарі – з погляду етимології, історії мови, діалектології, морфології.

Ще інший погляд на займенник демонструє граматична частина кожного з практичних розділів роботи. На основі текстів XVI – XVII ст. у дисертації відтворено відмінкову парадигму кожного займенника. Усі елементи відмінкової парадигми, у тому числі й паралельні форми та фонетичні варіанти, зафіксовано у відповідних ілюстраціях. Крім того, долю кожної словоформи Оксана Шпить простежує в сучасній українській літературній мові та в діалектах.

Детальний опис системи словозміни займенників вдало підсумований таблицями, уміщеними в Додатках Б, В. Тут відмінкові форми XVI – XVII ст. зіставляються із формами займенників XIV – XV ст.

Вага додатків у рецензованій роботі справді велика. Якщо у висновках до роботи авторка, підсумовуючи свій аналіз, основну увагу акцентує на семантиці, походженні, збереженні чи втраті та на синтаксичних функціях займенника, то таблиці демонструють усі граматичні форми, які можуть виражати граматичні значення категорії відмінка, а також засвідчують спільне і відмінне у відмінкових парадигмах займенника в різних часових площинах.

На основі ґрунтовного аналізу зібраного матеріалу Оксана Шпиль успішно досягла поставленої мети. У результаті власних спостережень авторка аргументовано прийшла до загальних висновків щодо становлення займенникової системи XVI – XVII ст., простеживши її витoki ще в актовій мові, а також долю в сучасній українській літературній мові та в діалектах.

Отже, рецензована дисертація є самостійним, актуальним науковим дослідженням, що характеризується вже зазначеними новизною, теоретичною і практичною цінністю. Авторка продемонструвала добру обізнаність із попередніми науковими здобутками, а також уміння самостійно аналізувати зібраний матеріал і теоретично узагальнювати.

Високо оцінюючи працю Оксани Шпиль загалом, хочу висловити побажання чи зауваження, які інколи виникають щодо змісту деяких фрагментів роботи, а також уточнити певні міркування автора. Зокрема:

1. Що Ви вкладаєте в поняття “граматика займенника”? Адже поза увагою в роботі (і в теоретичному, і в практичних розділах) залишилися дві граматичні категорії займенника – рід і число. Специфіка цих категорій полягає в тому, що в займенниках іменникового типу вони незалежні і класифікаційні і, навпаки, у займенниках прикметникового типу – залежні і словозмінні. Це, на жаль, не було враховане ні при називанні підрозділів дисертації, ні при описі парадигм. Так, у змісті роботи, а відповідно і в підзаголовках основного тексту немає послідовного розмежування *різних займенників і форм (роду, числа) того самого займенника*, наприклад: *онь (она, оно) – они, мой – наш, свой – свои, твой – вашь, твой – твои...* (с. 3 - 5). Що ж подається в дужках, що

через тире? У якому з проаналізованих розрядів *жіночий, середній рід* і *множина* є *окремими словами* (початковими формами), а в якому – *словоформами* в межах парадигми? Що становить повну парадигму займенників особових, а що – присвійних? (У роботі мова йде тільки про відмінкові парадигми, незалежно від розряду).

2. Незрозумілим у дисертації видається статус присвійних займенників, що походять від родового відмінка особово-вказівних. Чому вони аналізуються серед особових? Уточніть, будь ласка, зміст таких фраз “використання особового займенника в значенні присвійного” (с. 115), “форми особового *онь*, як присвійного *его*” (с. 211). Хіба за текстами XVI – XVII ст. не можна чітко розмежувати розряди: *ихъ милость* і *много ихъ* (с. 137)?

Ці зауваження і запитання, звичайно, свідчать про складність виконаної роботи і в жодному разі не впливають на загальну високу оцінку дисертації, яка написана добрим науковим стилем, грамотно оформлена, чітко поструктурована. Рецензована праця «Граматика і семантика займенника в українській мові XVI – XVII століть» є самостійним, оригінальним, завершеним науковим дослідженням, яке відповідає всім визначеним вимогам.

Переконана, що Оксана Богданівна Шпоть гідна присвоєння їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент –
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Львівського національного університету
імені Івана Франка

17 листопада 2016 року
м. Львів

